

Tadqiqot UZ

ЎЗБЕКИСТОН ОЛИМЛАРИ ВА ЁШЛАРИНИНГ ИННОВАЦИОН ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАРИ МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2021

- » Хуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

30 SENTYABR
№32

CONFERENCES.UZ

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 32-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
3-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
32-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-3**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
32-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-3**

ТОШКЕНТ-2021

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2021]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 32-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 сентябрь 2021 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2021. - 20 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шохида Юсуповна (Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманганд мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманганд мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаҳхоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдор.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛANIШЛАР

1. Xurramov Xayitmurod

OKS SIVILIZATSIYASINING JANUBIY ERON BILAN MADANIY ALOQALARI 7

2. Nurova Shohida

МАHMUDXO'JA BEHBUDIYNING IJTIMOIY SIYOSIY QARASHLARI 11

3. Murodov Nurbek Mahammadjon o'g'li

TARIX DARSLARINI TASHKIL ETISHDA INTERFAOL METODLAR 13

4. Rahmatillayeva Muxlisa Ismatullayevna

MUSTAQILLIK – TA'LIM TIZIMIGA BERGAN KENG IMKONIYATLAR
POYDEVORI 15

5. Бобохонов Қувончбек Шавкат Ўғли 17

ЎРТА ОСИЁ БРОНЗА ДАВРИ ЖАМИЯТИНИНГ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ВА
МАДАНИЙ РИВОЖЛанишга доир баъзи бир мулоҳазалар 17

ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛANIШЛАР

OKS SIVILIZATSIYASINING JANUBIY ERON BILAN MADANIY ALOQALARI

Xurramov Xayitmurod

Termiz davlat universiteti

tayanch doktoranti

Telefon: +998-90-520-71-75

terdu2012@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda dunyo tamadduniga o'zining boy me'rosi bilan ulkan hissa qo'shgan Oks sivilizatsiyasining Janubiy Eron bilan madaniy aloqalari masalasi chet ellik arxeolog olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlar natijalariga ko'ra tanqidiy tahlil asosida yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: BMAK, Fors ko'rfazi, Shahdad, Suza, Shahri-So'xta, Tepa-Yahya, Tepa-Hissar

Baqtriya-Marg'iyona Arxeologik Kompleksi yodgorliklarida olib borilgan so'nggi arxeologik tadqiqotlar mil.avv III-II mingyilliklarda Oks sivilizatsiyasi va Janubiy-sharqiyy Eron o'rtasidagi madaniy aloqalar haqidagi tasavvurlarimizni tubdan o'zgartirmoqda. Arxeologlar janubiy va g'arbiy Turkmanistonda tashkillashtirgan yangi arxeologik proyektlar moddiy topilmalari Oks sivilizatsiyasining bronza davrida Eron platosi, Balujiston va Fors ko'rfaizing g'arbiy mintaqalari bilan o'zaro aloqalar olib borganligidan dalolat bermoqda. Bu topilmalarning Eron hududidagi Jiroft madaniyatiga tegishli Suza, Shahri-So'xta, Tepa-Hissar, Hurab, Tepa-Yahyo yodgorliklariklaridan topilishi tadqiqotchilarga Markaziy Osiyodagi sivilizatsiya aholisi janubiy-sharqiyy Eron orqali migratsiya qilgan degan fikrni ilgari surishiga asos bo'lmoqda.

Bir qator tadqiqotchilar Kermen va Turkmanistondagi arxeologik izlanishlarga tayanib Oks sivilizatsiyasi va Jiroft madaniyatlarini o'zaro taqqoslash imkoniyatiga ega bo'lishdi[1]. Eron milliy muzeyida saqlanayotgan ikki yuzli muhr Oks sivilizatsiyasi va sharqiyy Eron o'rtasidagi madaniy dinamikada yangi fikrni yuzaga keltirmoqda. Eronning Halil vodiysi idagi yangi sivilizatsiya topilmalari [2] va Gonurtepadan topilgan yangi topilmalar [3] Jiroft va Oks regionlarining madaniy aloqalari masalasini o'rganishda yangi davrni boshlab berdi. Janubiy Eron va Murg'ob vodiysi, Baqtrianing bir xil san'at namunalarining topilishi bir guruh tadqiqotchilarga bu o'lkalar qadimiylarini aholisi bir xil rivojlanish darajasida bo'lganligi bois ekspansiya tushunchasini inkor egan holda janubdan shimalga yoki aksincha ko'rinishda madaniy aloqalar bo'lganligi fikriga kelishga asos bo'lmoqda[4]. Turli xil madaniyatlar o'rtasidagi madaniy aloqalarni tahlil qilish qo'shni sivilizatsiyadan topilgan topilmalarning eksport/import qilinganligiga asoslanadi[5].

Eron milliy muzeyidagi mil.avv III mingyillikning oxiri II mingyillikning boshlariga oid NMI 1660 raqamlı ikki yuzli muhr-tamg'a Oks va Jiroft regionlari o'rtasidagi baddiy sinkreatizmning yorqin dalili bo'lishi mumkin. Muhr muzey tomonidan antikvar bozoridan sotib olingan, kelib chiqishi noma'lum, ammo, morfologiya, ikonografiya va uslub jihatidan qachon, qayerda yasalganligi xususida fikr yuritish mumkin. Morfoligik jihatdan ikki yuzli va to'rtburchak, xomashyosi yumshoq toshdan ekanligi topilmaning "Murg'ob uslubi"da yasalganligidan dalolat beradi. Bu sinfdagi artifaktlar o'rtasidan ikkiga kesilgan va ikki motifli bo'lishi bilan xarakterlanadi. Umuman olganda Marg'iyona ustaxonalarida kichik burg'ilash asboblaridan foydalanilgan bo'lib, asosiy ikonografik tasvirlari ilonlar, erkaklar, oyoq-qo'llar, tillar, dumlar va boshqa geometrik shakllar bo'lган. Xususan, sherlar va burgutlar asosiy zoomorfik obrazlar hisoblangan va Murg'ob gliptikasida asosiy o'rinda turgan. "Murg'ob uslubi" Murg'ob deltasida keng tarqalgan bo'lib, garchi shunday bo'lsa ham u bilan qo'shni qadimiy Baqtrianing Afg'oniston va O'zbekiston regionlariga ham tarqalganligi xususida ma'lumotlar talaygina[6]. Biroq ushbu muhrning yasalish uslubi va ikonografiyasini Anshanit gliptik uslubi bilan ham bog'liq bo'lishi mumkin va bu uslub bilan bog'lovchi tadqiqotchilar ham topiladi. Bu

uslubdagagi muhrning ikki yoni o'yilgan, bir tomonida ikkita timsoh va it, yana bir tomonida oltita qurbaqa tasviri tushurilgan. Tasvir va uslub jihatdan Murg'ob usulidagi muhr bilan Anshanit silndr muhrining o'xshashli yo'q, ammo ikkala muhrni taqqoslagan tadqiqotchilar [7] Anshanit silndr muhri va Dilmun aylana muhrlari Suzadan keltirilganligini ta'kidlashadi[8].

Yuqoridagi fikrlardan quyidagicha xulosaga kelish mumkin: Anshanit muhrlari usul va ikonografik jihatdan Markaziy Osiyo yodgorliklaridan topilgan muhrlar bilan faqatgina shakl jihatdan o'xshashdir. Timsohlar tasviri ko'proq Harappa sivilizatsiyasi muhlariga xos bo'lishi bilan birga Elam gliptika matabiga ham o'z ta'sirini o'tkazganligini arxeologik manbalar to'liq isbotlaydi. Eron milliy muzeyida saqlanayotgan ushbu muhr Murg'ob vohasi madaniy an'analari va janubiy Eron madaniyatlarining birligidan dalolat bergani holda muhrlardagi ikonografiyaga Hind vodiysi va Indoeroniylar hudulari aholisi o'zining katta ta'sirini o'tkazganligidan yaqqol dalolat beradi.

Arxeolog olim A.Steynning Hurab vodisidagi tadqiqtari natijasida Li maqbarasidan Markaziy Osiyo sopol buyumlariga (Aynan shimoliy Baqtriyadagi Dashtlidan topilgan) o'xshash uy-ro'zg'or buyumlarining topilishi ham Oks va Jiroft madaniyatları o'zaro aloqalaridan darak bermoqda[9]. Xuddi shu davrga oid muhrlar Jiroft madaniyatining Konar-Sandal [10], Tepa-Yahya [11], Damin [12], Bampur [13], Shahi-Tamp [14] va Suza[15] yodgorliklaridan topilgan. Asli janubiy-sharqiy Eron ustaxonalarida tayyorlangan uch dona silindr shaklidagi muhrlarning Gonurtepedan topilishi[16], ushbu muhrlarning ikonografiyasi, uslub, yasalish andazasi jihatdan Yahya, Shahdad, Konar Sandal yodgorliklarida olib borilgan arxeologik tadqiqtolar natijasida to'plangan muhrlarga o'xshashligi ikki hududning madaniy aloqalaridan dalolat beradi[17]. Gonur nekropoli hududidan topilgan Akkad muhri va Mesopotamiyaga xos o'rdak qanotiga o'xshash tasvirlari muhrlarni ham Elam uslubiga yaqinligi g'oyasini targ'ib qilayotgan tadqiqotchilar ham uchramoqda[18]. Bronza davrida Oks va Jiroft madaniyatları madaniy aloqalari uzviy bog'liq holda rivojlangan va bir-birini to'ldirib mukammallahsgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hiebert, F. T & C. C. Lamberg-Karlovsky. 1992a Central Asia and the Indo - Iranian Borderlands. Iran 30: 1-15.
2. Madjidzadeh, Y. 2003a La découverte de Jiroft. Dossiers d'Archéologie 287: 18-63. 2003b La première campagne de fouilles à Jiroft dans le bassin du Halil Roud (janvier et février 2003). Dossiers d'Archéologie 287: 64-75. 2003c Jiroft, The Earliest Oriental Civilization. Ministry of Culture and Islamic Guidance. Iran Cultural Heritage Organization Research Centre. 2004 L'ancêtre des ziggourats à Jiroft. Archéologie 413: 14-25. 2008 Excavations at Konar Sandal in the Region of Jiroft in the Halil Basin: First Preliminary Report (2002-2008). Iran 46: 69-104.
3. Hiebert, F. T. 1992 Bronze Age Oasis Settlement of Soviet Turkmenistan. Ph. D. Thesis. Harvard University. 1994 Origins of the Bronze Age Oasis Civilization in Central Asia. No. 42. Harvard University Press. Salvatori, S. 1994a The Discovery of the Graveyard at Gonur-depe 1 (Murghab Delta, Turkmenistan). In A. Parpola and P. Koskikallio (eds.) South Asian Archaeology 1993: 657-666. Helsinki. 1994b Excavations at the Namazga V Late Graveyard of Gonur 1 (Murghab Delta, Turkmenistan), Preliminary Report on the 1993 Field Season. Rivista di Archeologia 18:15-39. 2007 About Recent Excavations at Bronze Age Site in Margiana (Turkmenistan). Rivista di Archeologia 31: 11-28. 2010 Thinking around Grave 3245 in the "Royal Graveyard" of Gonur (Murghab Delta, Turkmenista). In N. Miklukho - Maklay (ed.) On the Track of Uncovering a Civilization. A Volume in Honor of the 80th-anniversary of Viktor Sarianidi, Sankt-Petersburg: 244-267.
- Sarianidi, V. I. 1993b Excavations at Southern Gonur. Iran 31: 25-37. 2002a The Fortification and Palace of Northern Gonur. Iran 40: 75-88. 2002b Margush. Ancient Oriental Kingdom in the Old Delta of the Murghab River. Ashgabat. 2005 Gonurdepe, City of Kings and Gods. Ashgabat. 2007 Necropolis of Gonur. Athens.
4. Hiebert, F. T & C. C. Lamberg-Karlovsky. 1992a Central Asia and the Indo - Iranian Borderlands. Iran 30: 1-15. 1992b The Relation of the Finds from Shahdad to those of Sites in Central Asia. Journal of Archaeology of Near Eastern Studies 21: 135-140. Amiet, P. 1986 L'âge des échanges inter-iraniens: 3500-1700 avant J.-C. Paris. 2004 De l'Elam à la Margiane. Le renouvellement des problèmes archéologiques. In S. Winkelmann. Seals of the Oasis from the Ligabue Collection: 10-18. Castello di Godego. Sarianidi V.I. 2009 Turkmenistan Mystery and True of the Great Culture. Ashgabat.

5. Ascalone, E. 2006a Archeologia dell'Iran Antico. Integrazioni, interazioni e discontinuità nell'Iran del III millennio a.C. Nisaba 14, Di.Sc.A.M. Messina. 2010 A est di Accad. Nuove formulazioni e maturità artistiche nella glittica del periodo Accadico a est del Tigri. In R. Dolce (ed.) *Quale Oriente? Omaggio a un Maestro*: 201-240. Palermo: Flaccovio Editore.
6. Winkelmann, S. 1998 Bemerkungen zum Grab 18 und den Silbermedaillen von Gonur depe. Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan 30: 1-16. 2004 Seals of the Oasis from Ligabue Collection. Treviso.
7. Rutten, M. 1950 Glyptique susienne: empreintes et cylindres. Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale 44: 161-184. Amiet, P. 1972 La glyptique susienne, des origines à l'époque des perses achéménides. Cachets, sceaux- cylindres et empreintes antiques découvertes à Suse, de 1913 à 1967 (= MDAI 43). Paris. Connan, J & O. Duschesne. 1996 Le bitume à Suse. Collection du Musée du Louvre. Paris. Ascalone, E. 2011 Glittica Elamita dalla metà del III alla metà del II millennio a. C. Sigilli a stampo, sigilli a cilindro e impronte rinvenute in Iran e provenienti da collezioni private e museali. Roma: L'Erma di Bretschneider.
8. Amiet, P. 1972 La glyptique susienne, des origines à l'époque des perses achéménides. Cachets, sceaux- cylindres et empreintes antiques découvertes à Suse, de 1913 à 1967 (= MDAI 43). Paris. Connan, J & O. Duschesne. 1996 Le bitume à Suse. Collection du Musée du Louvre. Paris. Ascalone, E. 2003 L'indigeno ed il forestiero: elaborazione di nuovi percorsi culturali integrativi tra seconda metà del III e inizio del II millennio a.C. in Susiana e sul plateau iraniano. Scienze dell'Antichità 11: 9-50. 2011 Glittica Elamita dalla metà del III alla metà del II millennio a. C. Sigilli a stampo, sigilli a cilindro e impronte rinvenute in Iran e provenienti da collezioni private e museali. Roma: L'Erma di Bretschneider.
9. Stein, A. 1937 Archaeological Reconnaissances in NorthWestern India and South - Eastern Iran. London. Lamberg-Karlovsky, C.C & D. Schmandt-Besserat. 1977 An Evaluation of the Bampur. Khurab and Chah Husseini Collections in the Peabody Museum and Relations with Tepe Yahya. In L. Levine & T. C. Jr Young (eds.) Mountains and Lowlands: Essays in the Archaeology of Greater Mesopotamia: 113-134. Malibù.
10. Pittman, H. 2008 Glyptic Art, in Y. Madjidzadeh, Excavations at Konar Sandal in the Region of Jiroft in the Halil Basin: First Preliminary Report (2002- 2008). Iran 46: 95-104.
11. Lamberg-Karlovsky, C.C. 1972 Tepe Yahya 1971. Mesopotamia and IndoIranian Borderlands. Iran 10: 89-100. Hiebert, F. T & C. C. Lamberg-Karlovsky. 1992a Central Asia and the Indo - Iranian Borderlands. Iran 30: 1-15.
12. Tosi, M. 1974 Bampur: A Problem of Isolation. East and West 24: 29-50.
13. De Cardi, B. 1967a Bampur. Iran 5: 134-135. 1967b The Bampur Sequence in the Third Millennium B.C. Antiquity 41: 33-41. 1968 Excavations at Bampur, S. E. Iran: A Brief Report Iran 6: 135-155. 1970 Excavations at Bampur, A Third Millennium Settlement in Persian Baluchistan, 1966. New York.
14. Piggott, S. 1950 Prehistoric India. Hammondswoorth.
15. Amiet, P. 1974 Antiquités du désert de Lut, I. À propos d'objets de la collection Foroughi, Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale 68: 97-110. Tallon, F. 1987 Métallurgie susienne I-II: de la fondation de Suse au XVIII siècle avant J.-C. (= Musée du Louvre Département des antiquités orientales). Paris.
16. Sarianidi, V. I. 1998 Margiana and Protozoroastrism. Athens. Salvatori, S. 2000 Bactria and Margiana Seals, A New Assessment of Their Chronological Position and a Typological Survey. East and West 50: 97-146. Amiet, P. 2004 De l'Elam à la Margiane. Le renouvellement des problèmes archéologiques. In S. Winkelmann. Seals of the Oasis from the Ligabue Collection: 10-18. Castello di Godego. Ascalone, E. Cultural Interactions among Mesopotamia, Elam, Transelam and Indus Civilization. The Evidence of a Cylinder-Stamp Seal from Jalalabad (Fars) and its Significance in the Historical Dynamics of South - eastern Iran. Proceedings of the 4th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East, Berlin: Freie Universität Berlin. Francfort, H.-P. 2010 Bird, Snakes, and Deities in the Oxus Civilization: An Essay Dedicated to professor Viktor I. Sarianidi on a Cylinder Seal from Gonur depe. In N. Miklukho-Maklay (ed.) On the Track of Uncovering a Civilization. A Volume in honor of the 80th-anniversary of Viktor Sarianidi: 67-85. Sankt-Petersburg.
17. Ascalone, E. 2011 Glittica Elamita dalla metà del III alla metà del II millennio a. C. Sigilli a stampo, sigilli a cilindro e impronte rinvenute in Iran e provenienti da collezioni private e museali.

Roma: L'Erma di Bretschneider. Sarianidi, V. I. 2002a The Fortification and Palace of Northern Gonur. Iran 40: 75-88. Francfort, H.-P. 2005b La civilisations de l'Oxus et les Indo-iraniens et Indo - aryens en Asie Centrale. In G. Fussman; J. Kellens; H. -P. Francfort & X. Tremblay (eds.) Aryans, Aryens et Iraniens en Asie Centrale: 253-357. Paris.

18. Lamberg-Karlovsky, 2013 The Oxus Civilization. Quadernos de Prehistoria y Arqueología, Universidad Autónoma de Madrid 39: 21-63. Klochkov, I. S. 1998 Signs on a postsherd from Gonur. Ancient Civilizations from Scythia to Siberia 5/2: 165-175. Potts, D. T. 2008 Puzur-Inshushinak and the Oxus Civilization (BMAC): Reflections on Shimashki and the Geo-political Landscape of Iran and Central Asia in the Ur III Period. Zeitschr. Für Assyriologie 98: 165-194.

МАHMUDXO'JA BEHBUDIYNING IJTIMOIY SIYOSIY QARASHLARI.

Nurova Shohida

Buxoro viloyati Yuridik texnikumi
Amaliyot va kasbiy rivojlantirish
bo'limi uslubchisi

Annotatsiya: M.Behbudiyning yangi davr o'zbek madaniyatining namoyondasi, Turkiston ijtimoiy-siyosiy harakatlarining asoschisi, yangi mакtab g'оясining nazariyotchisi va amaliyotchisi, Turkiston jadidlarining tan olingen rahnamosi.

Kalit so'zlar: Turkiston jadidlari, Turkiston muxtoriyati yangi davr o'zbek madaniyati, tatar ziyyolilari, Yangi maktablar, Rusiya musulmonlari, Tiflis senzurasi, mustamlakot qoidasi.

Mahmudxo'ja Behbudiy (Kirill alifbosida: Махмудхўжа Беҳбудий; Arab alifbosida: مُحَمَّدْ بْنُ بَهْبُودْ) (20-Yanvar 1875 Samarqand — 25-Mart 1919 Qarshi) dramaturg, noshir, din va jamoat arbobi, jadidchilik harakati yetakchilaridan biri. U Yassaviy avlodidan. 18 yoshidan qozixonada mirzalik qiladi, qozi, mufti darajasiga ko'tariladi. Behbudiy haj safarida bo'lgan chog'ida Arabiston, Misr, Turkiyani kezib chiqqan (1899–1900). Sayohat davomida yangi mакtab (usuli jadid) ochish fikri mustahkamlanib bordi. Samarqand yaqinidagi Halvoysi qishlog'ida Ajziy, Rajabaminda Abdulqodir Shakuriylar bilan hamkorlikda yangi mакtab ochadi.

Mahmudxo'ja Behbudiy XX asr bo'sag'asidaga Turkiston ijtimoiy-siyosiy harakatchiligining eng yirik namoyandasi, yangi davr o'zbek madaniyatining asoschisidir. Turkiston jadidlarining tan olingen rahnamosi, mustaqil jumhuriyat g'оясining yalovbardori, yangi mакtab g'оясining nazariyotchisi va amaliyotchisi, o'zbek dramaturgiyasini boshlab bergen birinchi dramaturg, teatrchi, noshir, jurnalist. U tariximizning g'оят og'ir va murakkab bir davrida yashadi. XVI asrdan boshlangan inqiroz va turg'unlik, o'zaro janjal, mahalliy urug'chilik nizolari millatni holdan toydirgan, imkondan foydalanib o'lkani zabit etgan Rusiya zo'r berib, uni turg'un va tutqun saqlashga urinardi. Mana shunday bir sharoitda Vatanni butunlay yo'q bo'lismish xavfidan saqlab qolish, avlodlarni erk va ozodlik, mustaqillik ruhida tarbiyalash, ma'rifat va taraqqiyotta boshlash jadidlar nomi bilan tarixga kirgan Behbudiy boshliq fidoyilar zimmasiga tushdi.

Turkistonda "Usuli jadid", "Usuli savtiya" nomlari bilan shuhrat topgan yangi mакtabni shular tashkil qilib, shular birinchi bo'lib zamonaviy mакtab g'оясini ilgari surdilar. Ular o'z hisoblaridan mакtablar ochib, yosh avlodni istiqlolga tayyorladilar, she'r va maqolalar, sahna asarlari orqali milliy ongni shakllantirishga, milliy g'urur va iftixor tuyg'ularini singdirishga urindilar. Rusiya qonunlari imkon bergen darajada Turkiston musulmonlarining sha'nu shavkatini himoya qildilar, inqilob yillarda esa mustaqillik bayrog'ini baland ko'tardilar. Mahmudxo'ja Behbudiy mana shu Turkiston jadidchilik harakatining asoschisi, boshlab beruvchisi edi. U 1875 yilning 19 yanvarida Samarqand yaqinidagi Baxshitepa qishlog'ida, ruhoniy oilasida dunyoga kelgan. Otasi Behbudxo'ja Solihxo'ja o'g'li turkistonlik, Ahmad Yassaviyning avlodlaridan, ona tomonidan bobosi Niyozxo'ja urganchlik bo'lib, amir Shohmurod zamonida (1785–1800) Samarqandga kelib qolgan. 1894 yilda otasi, imom-xatiblik bilan shug'ullanib kelgan Behbudxo'ja vafot etadi. Yosh Mahmudxo'ja tog'asi qozi Muhammad Siddiq tarbiyasi va qaramog'ida o'sib voyaga yetadi. Arab sarfu nahvini kichik tog'asi Mulla Odildan o'rganadi. 18 yoshida qozixonada mirzolik qila boshlaydi. O'z ustida qunt bilan ishlab, shariatning yuksak maqomlari – qozi, mufti darajasigacha ko'tariladi. Yosh Mahmudxo'ja dunyoqarashining shakllanishida Rusiya jadidchilik harakatining asoschisi Ismoilbek Gasprinskiyning xizmati katta bo'lgan. U 1892 yilda Turkistondagi mакtablarni isloh kilish, "usuli savtiya"ni joriy etish taklifi bilan general gubernator N. O. Rozenbaxga murojaat etadi. Javob olmagach, 1893 yilda o'zi Toshkentga keldi. Samarqand, Buxoroda bo'ldi. Mahalliy xalq bilan gaplashib, dastlabki yangi usul mакtablarni ochishga muvaffaq bo'ldi. Behbudiy o'z xotiralarida ustozi bilan uchrashuvlarini ixlos va muhabbat bilan tilga oladi. 1899–1900 yillarda Behbudiy haj safariga boradi. Dunyo ko'rish izsiz ketmaydi. Safar yangi mакtab haqidagi qarashlarini mustahkamlaydi. Uning tashabbus va g'ayrati bilan 1903 yilda Samarqand atrofidagi Halvoyi (S. Siddiqiy), Rajabamin (A. Shakuriy) qishloqlarida yangi mакtablar tashkil topdi. Ma'rifat uchun birgina mакtab kifoya qilmaydi. Zamon va dunyo voqealari bilan tanishib bormoq kerak. Millat va Vatanning

ahvoldidan, kundalik hayotidan ogoh bo'lmoq lozim. Millat uchun oyna kerak, toki undan o'z qabohatini ham malohatini ham ko'ra olsin. Unda millat va uning haq-huquqi, tarixiga, til-adabiyot masalalariga, dunyo ahvoliga doir qizikarli maqolalar, bahslar berib borilgan. Ayniqsa, til masalasi muharrirning hamisha diqqat markazida turdi. Behbudiy millatning taraqqiysi uchun bir necha til bilishni shart hisoblardi.. Behbudiy millat o'zini anglagandagina ijtimoiy-siyosiy masalalarni boshqalar bilan teng muhokama eta oladi, degan fikrda bo'ldi. Shuning uchun ham tarixga alohida e'tibor berdi.Umuman Behbudiyning publisist sifatida faoliyati adib iste'dodini juda yorqin bir qirrasini tashkil etadi. U o'z umri davomida yuzlab maqolalar yozdi. O'zining Millat va Vatan, jamiyat va axloq haqidagi fikrlarini ko'proq maqola va chiqishlarida ifoda etdi. Ba'zilar uning maqolalari 200, boshqalar 300 deb belgilaydilar. Uning barcha maqolalari aniqlab chiqilmagan. Muhimi shundaki, u XX asr boshidagi Turkistonning yirik siyosiy arbobi edi. Millatni o'zaro ixtiloflardan voz kechishga, buyuk maqsad yo'lida birlashishga, ittifoq bo'lishga chaqirdi. Xuddi shu ixtilofimiz sababli "mustamlakot qoidasi ila bizni idora eturlar" deb ochiq aytди. Bugun Behbudiy kabilar muqaddas tutgan yurt ozod va mustaqil bo'ldi. Ular jon fido etgan istiqlol avlodlariga nasib etdi. Millat va Vatan mustaqilligi yo'lida fido bo'lganlar esa shu Millat va Vatan umri qadar boqiydirlar.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. Mustafo Cho'qayev "Istiqlol jalloidlari" T;Sharq 1992 y .
2. Jo'rayev N, Karimov Sh " O'zbekiston tarixi " T;sharq 2011 y.
3. Mamudxo'ja Behbudiy, "Zarafshon" gazetasi, 1923-yil, 25-mart.

TARIX DARSLARINI TASHKIL ETISHDA INTERFAOL METODLAR

Murodov Nurbek Muhammadjon o'g'li

Toshkent viloyati Chirchiq davlat
pedagogika instituti 2 – kurs talabasi
Andijon viloyati Ulug'nor tumani
16 – DIMI tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada tarix darslarini tashkil etishda ayrim interfaol metodlar haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: samaradorlik, mavzuga zamin, pochta qutisi, topib ko'rchi metodi.

Hozirgi vaqtida umumiy o'rta ta'lif maktablari o'qituvchilar oldida turgan eng muhim va dolzarb vazifa o'quvchilarning ilm olishga bo'lган qiziqishlarini orttirish, ularning tasavvurlarini kengaytirishdan iborat. Ana shu ishni amalga oshirish uchun bugungi kungacha bir qator tadbirlar bajarildiki, natijada umumiy o'rta ta'lif maktablalaridagi ta'lif samaradorligining muvaffaqiyatiga zamin yaratildi. Dars samaradorligining muhim shartlaridan biri bu - o'qituvchi va o'quvchilarning haqiqatni birgalikda izlashi va o'quvchilarning butun dars jarayonida faol ishtiroy etishidir. Albatta, bu o'rinda o'qituvchiga yangi pedagogik texnologiyalar qo'l kelishi amaliyot ko'rsatib turibdi.

Maktablarda o'qitilayotgan ijtimoiy, shu jumladan tarix fani o'zida olivjanob fazilatlarni mujassamlashtirilgan insonni tarbiyalashda benihoya ahamiyat kasb etadi. Bizga ma'lumki tarix-juda qadimiy fanlardan biri hisoblanadi. Tarix fanini kelajakni ko'rsatuvchi „Ko'zgu“ desak bo'ladi va bu ko'zguga qarab har qanday inson, jamiyat, xalq o'z kelajagini belgilab olishi mumkin. Hozirgi kunda O'zbekiston rivojlangan davlatlar qatoridan o'ren egallashi onson kechgani yo'q. Shuning uchun tarixni o'qitish jarayonida o'quvchilar bugungi kunning qadriga yetishini, o'tmishda yo'l qo'yilgan xatolarni takrorlamaslikni, o'tmishdagi xatolardan xulosa chiqarib olishini o'rgatish lozimdir. Qolaversa mактабда tarix fanini o'qitish orqali o'quvchilarda o'zlari mustaqil va ijodiy fiklplashini rivojlantirishga, miliy ong va tafakkurni o'stirishga, eng asosiysi ma'naviy barkamol shaxsni, haqiqiy vatanparvar insonni tarbiyalab voyaga yetkazishga ahamiyat berish lozim.

“Mavzuga zamin” usuli

Maqsad: O'quvchilarni o'tilgan mavzuni mustahkamlashdan oldin, shu mavzu bo'yicha o'quvchilarni darsga tayyorlash ya'ni zamin hozirlash. Bizga ma'lumki o'quvchilar mavzuni o'qituvchi tushuntirib berishi chog'ida va o'zi darslikdan o'qib o'zlashtirishi mumkin. Lekin bu degani sinfda hamma o'quvchilar o'zlashtira oladi degani emas. Chunki hamma o'quvchilarning xotirasi, fikrlash doirasi birdayin bo'lmaydi. Shuning uchun ularga turli xil o'yinlar, sahnali ko'rinishlar, baxs-munozaralar orqali darslar tashkil qilinsa, sinfdagi uncha yaxshi o'zlashtira olmaydigan o'quvchilar ham mavzu haqida tushuncha hosil qilibgina qolmasdan, mustahkamlab oladi. Dars jarayonida o'tilgan mavzuni mustahkamlash chog'ida, avvalombor, o'quvchilarni darsga tayyorlab olishi kerak. Yaxshi dars o'tilishi, o'quvchilarning yaxshi o'zlashtira olishi eng birinchi navbatda o'qituvchi o'quvchilarni o'ziga jalb qilishi, o'tilgan mavzuni dab-durustdan boshlab, ularga o'tilgan mavzu yuzasidan topshiriqlar berishdan emas, aksincha o'quvchilarni o'tilgan mavzu haqida qisqacha tasavvur hosil qilib olishiga bog'liq. Bu usul ko'proq o'quvchilarni darsga tayyorlab olishi, o'tilgan mavzuni takrorlab, mustahkamlashga zamin hozirlash uchun ishlataladi. Bu usul 5-11 sinflarda amalga oshirilsa maqsadga muvofiq. Guruhlar belgilanadi. O'quvchilar guruhlarga 5- 7 kishidan bo'linishlari kerak. Guruhlarga bo'lish chog'ida guruhlarning kuchlari teng bo'lishiga ahamiyat berish lozim. Har bir guruhga 2-3 ta yaxshi o'zlashtira oladigan o'quvchilarni va unga yaxshi o'zlashtira olmaydigan o'quvchilarni joylashtirib bo'lish kerak.

Har bir guruh o'ziga nom qo'yish kerak. Buning uchun o'qituvchi guruhlarga quyidagicha murojaat qiladi: „Siz guruhga nom qo'yayotganda quyidagilarga e'tibor bering?

Siz guruhingizga o'tilgan mavzuning ichidan biror-bir voqeani keltirib chiqaruvchi so'zlar yoki o'tilgan mavzuning asosiy mazmunlaridan birini tashkil etuvchi so'zlar orqali nom qoying; Guruhingiz bilan bu nomni nima uchun qo'yanligingizni aytib berish uchun tayyorlaning (1-minut vaqt beriladi). Har bir guruh nom

qo'yib bo'lgandan so'ng, u guruhlardan bu nomni nima uchun qo'yanligi so'ralishi kerak.

Yuqoridagilarni o'tkazib bo'lgandan so'ng, o'quvchilar o'tilgan mavzu haqida qisqacha tushuncha hosil qilib, o'quvchilar mavzuni mustahkamlash uchun zamin hozirlanadi. Keyin o'tilgan mavzuni mustahkamlash uchun shu guruhlarga savollar, topshiriqlar berish mumkin.

"Pochta qutisi" usuli.

Bu usulni guruhlarda ham, kichik juftliklarda ham qo'llash mumkin. Bunda o'quvchilarga turli mavzular yuzasidan aralash atama va tushunchalar aralash holatda beriladi. Pochta qutisi berilgandan so'ng o'quvchilarga cuti ichidagi so'z yoki atamalarni mos tarzda ajratishi aytildi.

Topshiriqni bajarish uchun so'zlar soniga qarab vaqt beriladi.

"Topib ko'rechi" usuli.

Bunda o'quvchilardan bir nafari doskaga chiqadi. Fanga oid rasmlardan birini doskadagi o'quvchi orqasidan o'tirganlarga ko'rsatadi. O'tirgan o'quvchilar shu rasmga tegishli tushunchalarni ayta boshlaydi. Doskadagi o'quvchi rasmida nima tasvirlanganligini topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N.N.Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat.-T.: TDPU. 2003.
2. Asqarov A. O'zbekiston mustaqilligi sharoitida tarix fanining vazifalari.- "O'zbekistonda ijtimoiy fanlar" 1992. № 7-8.

MUSTAQILLIK – TA’LIM TIZIMIGA BERGAN KENG IMKONIYATLAR POYDEVORI

Rahmatillayeva Muxlisa Ismatullayevna
Toshkent viloyati Angren shahar 4-sonli IDUM
Tarix fani o’qituvchisi
Telefon: +998(93) 668 86 83
muxlisarahmatillayeva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada so’nggi yillarda yurtimizda mustaqillik sharofati bilan ta’lim tizimida olib borilayotgan qator islohatlar haqida fikr boradi.

Kalit so’zlar: ta’lim tizimi, PISA, PRILS, TIMS, TALIS.

Bugun O’zbekiston keng islohotlar makoniga aylanib bormoda. Barcha sohalarda rivojlanish bo’layotgani kabi, maorif tizimi ham, rivojlanib bormoqda. So’nggi besh yillikni oladigan bo’lsak ham, ta’lim tizimida ham qator islohotlar olib borilmoqda.

Yurtboshimiz, Shavkat Mirziyoyev “*Hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu — ilm-fan, ta’lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug‘ istiqboli, birinchi navbatda, ta’lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog‘liq*”. Degan so’zları ham ayni haqiqat.

O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaroriga asosan maktablarda xalqaro ta’lim standarti PISA, PRILS, TIMSS, TALS kabi butun dunyo tan olgan tizimlardan foydalanish hamda xalqaro ta’lim maydonida O’zbekistonning obro’sini oshirishga qaratilgan chora tadbirlar belgilab qo’ylgan.

O’zbekiston Respublikasining Qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 19-mayda qabul qilingan Senat tomonidan 2020-yil 7-avgustda ma’qullangan “ta’lim to’g‘risidagi qonuni” qonuni so’zimizning yaqqol isboti bo’lib xizmat qiladi. Mazkur qonun bilan tanishar ekansiz siz songgi yillarda ta’limni rivojlantirish nechog’lik ustuvor va muhim vazifa ekanligiga amin bo’lasiz. So’ngi yillarda ta’lim sohasini isloh qilish davlat siyosatining eng ustivor yo’nalishlaridan etib belgilanishi ham beziz emas. Boisi, dunyodagi eng rivojlangan mamlakatlarning barchasi o’z ta’lim tizimi orqali maqsadlariga erishganligini ko’rishimiz mumkin.

Bu borada, yurtboshimiz, Shavkat Mirziyoyevning tashabbuslari bilan “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo’shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi prezident qarori ham so’zimizning yorqin isboti.

a) Xalq ta’limi vazirligi va Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi bilan birgalikda 2021-yil 1-avgustga qadar bolalarni boshlang‘ich ta’limga majburiy bepul bir yillik tayyorlash hamda boshlang‘ich ta’lim o‘quv dasturlarining o‘zaro uzviyilagini ta’minalash choralarini ko‘rsin;

b) Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi, Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi hamda boshqa manfaatdor vazirlik va idoralar bilan birgalikda 2022-yil 1-yanvarga qadar maktabgacha ta’lim tizimida zamonaviy o‘qitish shakllari, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilsin, jumladan:

xalqaro standartlar va talablar asosida maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarning rivojlanishini baholash mezonlari va ko’rsatkichlarini ishlab chiqsin;

bolalarning o‘sishi hamda maktabgacha ta’lim bilan qamrab olish jarayonlarini monitoring qilish bo‘yicha “Bolalar bog‘chasi” axborot boshqaruva tizimini ishga tushirsin va unga kiritiladigan ma’lumotlarning shaffofligini ta’minalasin;

maktabgacha ta’lim xizmatlari uchun elektron to‘lov tizimlarini joriy qilsin;

maktabgacha ta’lim sohasida axborot boshqaruva tizimini boshqa vazirlik va idoralarning axborot tizimlari bilan integratsiya qilsin.

2. Milliy o‘quv dasturini (keyingi o‘rinlarda — Dastur) joriy qilish bo‘yicha tajriba-sinovni lozim darajada o‘tkazish maqsadida Xalq ta’limi vazirligi huzuridagi Respublika ta’lim markaziga quyidagi vakolatlar berilsin:

umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standarti, tayanch va variativ o‘quv rejalarini hamda dasturlarini ishlab chiqish;

Xalq ta'limi vazirligi buyurtmasiga asosan muallif va tuzuvchilarni tanlash hamda darsliklar va o'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalarining yagona maketlarini yaratish;

yaratilgan darsliklar va o'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalarini ekspertiza qilish, ularni ta'lim tizimida qo'llash bo'yicha xulosa berish;

kabi qator ustuvor vazifalarining belgilanishi ham ohirgi 5 yillikning eng muhim va ustuvor vazifalaridan biri desak aslo mubolag'a bo'lmaydi.

So'nggi yillarda imkoniyatlarni sarhisob qiladigan bo'lsak ta'lim tizimini tubdan isloh qilish bugun siyosatimizning eng ustuvor vazifalaridan biri bo'lmoqda. Darhaqiqat, so'nggi besh yil ichida yurtimizdan xalqaro miqiyosida fan olimpiada g'oliblari ham oshib bormoqda bu esa, yurtimizda ilm fanga, yoshlarga berilayotgan e'tibor samarasining yorqin misolidir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, mustaqillik keng ma'noda imkoniyatlar eshigini oshib berdi. Bunga javoban biz pedagog hodimlar ham vatan oldidagi o'z burchimizni sidqi dildan bajarmog'imiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://www.lex.uz/ru/docs/-4545884>
2. <https://lex.uz/ru/docs/-5085887>

ЎРТА ОСИЁ БРОНЗА ДАВРИ ЖАМИЯТИНИНГ ИЖТИМОИЙ-ИҚТISODIY VA МАДАНИЙ РИВОЖЛANIШГА ДОИР БАЪЗИ БИР МУЛОХАЗАЛАР

Бобохонов Қувончбек Шавкат Ўғли
Шовот тумани ХТБ га қарашли
5-умумий ўрта таълим мактаби
Тарих фани ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада Ўрта Осиё бронза даври жамиятининг ижтимоий-иқтисодий ва этномаданий ривожланиш тарихи қараб чиқилган.

Калит сўзлар: Ўрта Осиё, Жанубий-шарқий Туркманистон, Ўзбекистон, Фарғона, Зарафшон, Хоразм, Сополлитепа, Жарқўтон, Чуст, Далварзин, Олтинтепа.

XX ва XXI аср бошларида Марказ ва республикалар илмий марказларининг бирлашган археологик экспедициялар ва археологик гурухларнинг шўро хокимияти йилларида тарихий давр ва унинг тусли босқичларида ахоли турар-жойларида кенг қамровли равишда олиб борган археологик изланишлар натижаларига асосланган нашрлардаги тарихий маълумотлар мазкур мақола мазмунининг кутилган даражада бажарилишига асосий манба бўлиб ҳисобланади. Ўрта Осиё темир даврида ижтимоий-иқтисодий жиҳатидан ривожлантиришга аждодларимизнинг бронза даври жамиятининг барча соҳаларида қўлга киритган зафарлари моддий ва маънавий асос бўлган. Мазкур мақолада бронза жамияти ижтимоий-иқтисодий ва этномаданий муносабатларнинг ривожлантириш даражасини ёритиш белгилаб олиниши назарга олинган. Археологик тадқиқотлар натижаларига бағищланган нашрларда қайд қилинган тарихий маълумотларга кўра, Ўрта Осиёда бронза даври жамиятининг ривожланишига ижтимоий-иқтисодий ва маданий омиллар дастлаб иссиқ минтақа бўлган Копетдоғ этаклари ва мурғоб дарёси ҳавзасида неолит ва энеолит даври зироаткор ахоли маданияти асос бўлган.

Ўрта Осиёнинг бошқа тарихий-маданий вилоятларида юқорида қайд қилинган даврлarda ахоли фаолиятида овчилик ва уй чорвачилиги етакчилик қилган. бронза даврида Ўрта Осиё тарихий-маданий вилоятларнинг ривожланиши нотекис ҳолатда давом этган. Тарихий маълумотларга кўра, Милоддан аввалги III-II минг йилликнинг биричи ярмига келганда Тажан дарёси ҳавзасида фаолият олиб борган ўтрок-зироаткор ахоли Копетдоғ тоғ олди этакларига ҳамда Зарафшон водийсининг юқори қисмидаги Саразм қишлоғига келиб жойлашганлар. Афсуски, Тажан дарёси ҳавзасидан кўчиб келганзироатчилар Саразм қишлоғида доимий яшаганлар¹. Бронза жамиятининг ижтимоий-иқтисодий ва маданий жиҳатидан ривожланиши нотекис тарзда давом этган. Тарихшунослик фанида қайд қилинган. Тарихий маълумотларнинг назарий-қиёсий таҳлили Ўрта Осиё тарихий-маданий вилоятларнинг бронза даврида ривожланиши жараёнини қуйидагича изохлаш мумкин. Жанубий Туркманистоннинг Копетдоғ тоғ олди этаклари ва Мурғоб дарёси ҳавзасида жойлашган қабилалар лой меъморчилиги билимини етарли даражада ўзлаштириб, уни турар-жойларида намоён қилганлар². Тўрт томони девор билан ўраб олинган ахоли марказлари қад кўтарилиган. Бундай ахоли турар-жойлари жанубий Ўзбекистонда ҳам ахоли томонидан бунёд қилинган³. Фарғона водийсида лой меъморчилиги билими асосида турар-жойлар қурилганлиги маълум. Кези келганда таъкидлаш жоиз-ки, сўнгги бронза даври ёдгорликлари Чуст, Далварзин мудофаа деворлар билан ўраб олинган. Ёдгорликлар ички қисми зироаткор ахоли ертўлаларда яшаган⁴. Чустлик ва Далварзинлик хўжалик соҳиблари Сурхон воҳаси қабилалари сингари турар-жой қурилиш соҳасида юксак амалий билимдан анча узокда бўлганлар.

Хоразм воҳаси ва Бухоро воҳасида хўжалик соҳаларини олиб борган ахоли турар-жойларида ертўла шакли устунлик қилган, лой меъморчилиги билими уларнинг маънавиятида

¹ Хлопин И.Н. Геоксюрская группа поселений. –М-Л.: «Наука», 1964-С. 9. Рис-1.

² Массон В.М. Алтындеpe// Труды ЮТАКЭ. –Л., 1981-С. 20-21

³ Аскаров А. Сапаллитепа. –Т.: “Фан”, 1973- С. 5-25 Ўша муаллиф. Древнеземледельческая культура эпохи бронзы юга Узбекистана. –Т.: “Фан”, 1977 -С. 13-40

⁴ Заднепровский Ю.А. Древнеземледельческая культура Ферганы. –М.: “Наука”, №118, 1962.

ўрин олмаганлиги археологик тадқиқотлар наижаларидан маълум¹. Ўрта Сирдарё жанубий худудининг тарихий-маданий маркази Тошкент воҳасида милоддан аввалги III минг йиллик охири-II минг йилликларда жойлашган қабилалар ҳаётда чорвачилик етакчи ўринни эгаллаганлигини жанубий Чотқолдаги Чимбойлик қишлоғи ва Бурчмулка атрофларидағи маконлардан бронза ашёсидан тайёрланган ҳарбий куроллар (найза, ўқ учлари) ҳамда хилма-хил меҳнат куроллари олингандиги исботлайди². Жанубий Қозогистон, Қирғизистон ва жанубий Тожикистон худудларида истиқомат қилган ахоли кундалик фаолиятида чорвачилик хўжалиги ривожланган³. Кези келганда қайд қилиш лозим бўлади-ки, Жанубий Тожикистонда истиқомат қилган хисорликларда мотига дехқончилигини олиб борган бўлсада, улар хўжалигида чорвачилик устунлик қилган⁴.

Шу тариқа, юқорида қайд қилинган тарихий маълумотлар қўйидаги якуний хulosага келиш имконини беради.

Ўрта Осиё минтақаларида бронза жамияти тарихий воқеалар асосида қамраб олган жараёнлар маданий-хўжаликларнинг вужудга келишига асос бўлган. Бизнинг хulosамизга кўра, Ўрта Осиё бронза жамиятининг ижтимоий-иқтисодий ва маданий ривожланишида қўйидаги жараёнлар кечган.

- Ўрта Осиё минтақаси Бронза асрида миграциялар маконига айланган. Ўрта Осиёнинг тоғ олди ва дашт худудлари чорвадорларнинг жойлашиши ва этник маконлари, ўтроқ ахолининг янги худудлар сари миграцияси янги маданий-хўжалик худудларининг вужудга келишига сабаб бўлган. Яъни, ахолининг бир географик худуддан иккинчисига кўчиши бронза даврида кенг тус олган. Мазкур худудларни ўзлаштириш қадимги тош, неолит, энеолит даврида олиб борилган. Юқорида қайд қилинган саналарда жанубий Туркманистоннинг жануби-шаркий худудида, яъни Копетдоғ тоғ олди этакларида юз берган. Натижада янги географик худудлар вужудга келиб, зироаткор ахолининг янги жойлашиш маконлари бўлган. Мазкур тарихий жараён жанубий Тожикистон, Қозогистон, Қирғизистон ва Ўзбекистон худуларида кузатилмайди. Юқорида қайд қилинган минтақаларда ахолининг миграцияси мавжуд бўлган худудлар доирасида бўлган. Бронза даврига келганда Копетдоғ этаклари ва Мурғоб дарёси ҳавзасида зироаткор ахоли лой меъморчилиги билимини турар-жойларга тадбиқ этиши натижасида аниқ географик чегараларга эга бўлган турар-жойларни бунёд қилганлар. Копетдоғ олди текисликларида Намозгоҳтепа Уруғдепа (Душан), Мурғоб дарёси ҳавзасида Олтинтепа, Илгинлидепа.

Сухон воҳаси шимолий қисмida Сополлитепа ва Жарқўтон. Мазкур мудофаа тизимли ахоли турар-жойлари теварак-атрофларини қамраб олган дехқончилик воҳаларининг бош марказлари бўлган Ўрта Осиёнинг бошқа тарихий-маданий вилоятларида истиқомат қилган ахолининг бронза даврида олиб борган хўжалик соҳасидаги билим даражаси иссик минтақаларига ахоли олиб борган хўжалик соҳасидаги билимлардан анча узоқда бўлган. Тоғ олди этакларида, дарё ирмоқлари соҳили ва сув ҳавзалари соҳили этакларига туташиб кетган баландликларда турмуш тарзини олиб борган ахолида икки хусусиятга эга бўлган хўжалик йўналишини кузатиш мумкин.

1- Тоғ олди худудларида истиқомат қилган қабилаларда чорвачилик хўжалиги

2- Дарё ирмоқлари ва сув ҳавзалари атрофларида жойлашган қабилаларда уй чорвачилиги устунлик қилса ҳам, мотига дехқончилиги ҳам иккинчи хўжалик усули сифатида мавжуд

1 Гулямов Я, Исламов У, Аскarov А. *Первобытная культура и возникновение орошаемого земледелья в низовьях Зарафшана*. –Т.: “Фан”, 1966. Толстов С.П. *Древний Хорезм*. – М.: “Наука”, 1948. Ўша муаллиф. *По следам древнекорезмийской цивилизации*. –М-Л, 1948. Ўша муаллиф. *По древним дельтам Окса и Яксарта*. –М., 1962.

2 Воронец М.Э. *Браслеты бронзовой эпохи музея истории АНУЗ ССР*. Т-1. –Т., 1968. Дуке Х. *Тяябугузские поселения Бурглюкской культуры* –Т., 1982.

3 Буряков Ю.Ф. Қадимги Яксартнинг ўзаро алоқалари минтақасидаги маданий-хўжалик жараёнлар// қадимги Ўрта Осиё тарихидан лавҳалар. –Т.: “Фан ва технология”, 2008, б- 37-39.

4 Ранов В.А. *Гиссарская культура распространение, хронология, экономика // Культура первобытной эпохи Таджикистана*. –Душанбе, 1982. Ўша муаллиф. *Неолит (Гиссарская культура) // История Таджикского народа*. Т-1. –Душанбе, 1998.

бўлган. Бронза даври хўжалигини қамраб олган ижтимоий-иқтисодий ва этномаданий муносабатларнинг ривожланиши илк темир ва бундан кичик тарихий босқичларга моддий ва маънавий пойдевор бўлиб хизмат қилган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Хлопин И.Н. Геоксюрская группа поселений. –М-Л.: «Наука», 1964.
2. Массон В.М. Алтынде/ Труды ЮТАКЭ. –Л.: 1981.
3. Аскаров А. Сапаллитепа. –Т.: “Фан”, 1973.
4. Аскаров А. Древнеземледельческая культура эпохи бронзы юга Узбекистана. –Т.: “Фан”, 1977.
5. Заднепровский Ю.А. Древнеземледельческая культура Ферганы. –М.:“Наука”, 1962.
6. Гулямов Я, Исламов У, Аскаров А. Первобытная культура и возникновение орошающего земледелья в низовьях Зарафшана. –Т.:“Фан”, 1966.
7. Толстов С.П. Древний Хорезм. –М.:“Наука”, 1948.
8. Толстов С.П. По следам древнехорезмийской цивилизации. –М-Л., 1948.
9. Толстов С.П. По древним дельтам Окса и Яксарта –М., 1962.
10. Воронец М.Э. Браслеты бронзовой эпохи музея истории АНУЗ ССР –Т., 1968.
11. Дуке Х. Туябугузские поселения Бургулукской культуры –Т.,1982.
12. Буряков Ю.Ф. Қадимги Яксартнинг ўзаро алоқалари минтақасидаги маданий-хўжалик жараёнлар// қадимги Ўрта Осиё тарихидан лавхалар. –Т.: “Фан ва технология”, 2008.
13. Ранов В.А. Гиссарская культура распространение, хронология, экономика // Культура первобытной эпохи Таджикистана. –Душанбе, 1982.
14. Ўша муаллиф. Неолит (Гиссарская культура) // История Таджикского народа. Т-1. –Душанбе,1998.

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 32-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(3-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович

Мусаҳҳих: Файзиев Фаррух Фармонович

Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.09.2021

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000